

1. ΜΙΑ ΝΑ ΠΑΣ — ΜΙΑ ΝΑ ΓΥΡΙΣΕΙΣ

Περπατούσαν στο Λιθόστρατο και τρίζαν τα πλακάκια. Μανοθυγατέρα. Ψηλές κι αδύνατες. Η μάνα με μια κοτσίδα γκριζα πλεγμένη αγανά μέχρι κάτω απ' τη μέση κι η μικρή μ' ένα καρέ μαύρο αυστηρό, λίγο κάτω απ' τ' αυτί. Η συνηθισμένη βόλτα τους εκεί γύρω στις 8.30 με φως τα καλοκαίρια και το χειμώνα πιο νωρίς. Λίγο πριν πέσει ο ήλιος. Τακα-τουκ, τακα-τουκ στο πλακόστρωτο. Μ' ένα ρυθμό πάντα τον ίδιο, ούτε γρήγορο ούτε και αργό. Συντονισμένα τα τακούνια ν' ακούγονται μαζί σαν ένα. Πάντα γόβες με λεπτό τακούνι. Πάντα μαύρες λουστρίνι. Τακα-τουκ, τακα-τουκ σαν να μιλούσαν μεταξύ τους γιατί οι γυναίκες δε λέγαν και πολλά. Να δεις πώς συντονίζονταν μπροστά απ' τις βιτρίνες. Σταμάταγαν μαζί τα μαύρα τα λουστρίνια χωρίς άλλη συνεννόηση. Μόνα τους και ξαφνικά σταμάταγε ο χορός πάνω στις πλάκες για να κοιτάξουν τα καινούργια τα παπούτσια ή τα ρούχα. Χειμώνα-καλοκαίρι ανάλογα την εποχή. Οι άντρες τις καμάρωναν και κάποιιοι τις νύχτες χαϊδεύανε στον ύπνο τους εκείνες τις γάμπες και προχωρούσαν και πιο πάνω. Κάτω από τα φουστάνια και ξυπνούσαν μουσκεμένοι. Κι οι γυναίκες τις ζήλευαν θανάσιμα και έκαναν πως δεν τις κοίταζαν, αλλά ξεσηκωναν όλες τις κινήσεις τους. Μα πού να φτάσουν αυτό το άφταστο συντονισμένο τακα-τουκ του Λιθόστρατου. Έτσι μεγάλωναν οι δυο τους. Όμορφες. Πάντα ντυμέ-

νες με φουστάνια μεσάτα κι οι γάμπες πότε γυμνές και πότε με καλσόν του δέρματος. Λεπτά — τόσο λεπτά που οι άλλες γυναίκες πίστευαν ότι ακόμα και το χειμώνα δεν φορούσαν τίποτα. Έδειχναν σαν αρχόντισσες. Αλλά όχι. Δεν είχαν λεφτά. Ήταν μόνο περιποιημένες. Κι αρωματιστές. Έτσι όπως περνούσαν δίπλα σου, άφηναν μια γεύση από βανίλια. Μοσχομουριστές. Σα να 'χαν μόλις βγει απ' το μπάνιο τους. Δεν είχανε πολλά πολλά με τους άλλους. Κι ούτε κουβέντιαζαν πολλά πολλά και μεταξύ τους. Όρθια στητά κορμιά στη βόλτα τους που κοίταζαν μπροστά κι έκαναν πάντα την ίδια διαδρομή. Ο δρόμος με τους φοίνικες, η κεντρική πλατεία, το Λιθόστρατο και η πλατεία της Καμπάνας. Η πλατεία της Καμπάνας, το Λιθόστρατο, η κεντρική πλατεία και ο δρόμος με τους φοίνικες. Αυτό. Ένα πάνω κάτω. Μια να πας — μια να γυρίσεις. Χρόνια ολόκληρα. Κι αυτή η μια ώρα ήταν αρκετή. Ήταν αρκετή για να αναστατωθεί ολόκληρη η πόλη, για να ανοίγουνε τα στόματα των γυναικών και τα μάτια των αντρών, για να ακούγονται αλλόκοτες ιστορίες. Τους δαιμόνιζε ότι δεν ήξεραν γι' αυτές περισσότερα απ' όσα θα 'θελαν να μάθουν. Γιατί δεν έλεγαν πολλά και δεν μπορούσε κανείς να τους προσάψει κάτι. Δεν τους έμοιαζαν, γιατί δεν έπαιρναν μέρος στα κουτσομπολιά και δεν ασχολούνταν με τον ένα και τον άλλο. Μόνο όταν έβρεχε πολύ δυνατά δεν έβγαιναν. Αυτό δεν το άφηναν οι άλλοι ασχολίαστο: «Μόνο όταν ρίχνει καρεκλοπόδαρα τις χωράει το σπίτι τους»! Πάντα με τον καλό λόγο στο στόμα! Έβγαιναν — δεν έβγαιναν, αυτοί κάτι θα έβρισκαν να πουν. Εκείνο που τους ενοχλούσε πιο πολύ, ήταν αυτή η ορισμένη καθη-

μερινή συνήθεια που δεν τη διέκοπτε ποτέ κάτι απρό-
βλεπτο. Μονάχα η δυνατή βροχή. Αυτό το ραντεβού των
τακουνιών πάνω στα πλακάκια. Αυτά τα ηχηρά μαύρα
λουστρίνια που δεν άφηναν κανένα ίχνος στο πέρασμά
τους. Αυτό το θρόισμα των φουστανιών που δεν μπο-
ρούσε να τακτοποιηθεί μέσα στην λογική τους. Πώς γί-
νεται να μην τους δίνουν σημασία; Όμορφες, ναι, αλλά
σιγά κιόλας —φτωχές— δεν έχουνε στον ήλιο μοίρα.
Δεν είναι κι έξυπνες. Σνομπάρουνε τους πάντες. Θα την
πληρώσουνε. Πίσω έχει η αγλάδα την ουρά.

2. ΓΥΡΙΣΕ ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ

Η μικρή δε θα 'χε πατήσει τα δεκαοχτώ —άκλειστα ήτανε— κι από μαθήτρια μέτρια, δεν τα 'παιρνε τα γράμματα. Της αρέσανε τα περιοδικά, το κομμωτήριο, τα φουστάνια, τα παπούτσια, η τηλεόραση, τα μανό κι είχε στο δωμάτιό της πολλά χρώματα και σομόν και μπλε και κόκκινο βαθύ και μαύρο και πορτοκαλί και λαχανί και μωβ και καφέ και πράσινο και περλέ και με αστράκια. Μικρή έτρωγε τα νύχια της αλλά τώρα είχε τρέλα με τα χρώματα. Μπορούσε να κάθεται με τις ώρες στον καθρέφτη να φτιάχνει το καρέ μαλλί αυστηρό. Τέντωνε τις άκρες με τα δάχτυλα και μ' έναν αφρό για δυνατό κράτημα. Δεν ήθελε να πετάει τρίχα. Της άρεσε να φαίνονται οι γωνίες απ' το πρόσωπό της. Ήτανε δυνατές και έντονες. Το δέρμα της πολύ λευκό. Έμοιαζε πολύ στη μάνα της. Όσο για τον πατέρα της, δεν θυμόταν τίποτα. Τον έχασε πολύ μικρή. Μ' αυτή τη σύνταξη τα κουτσοκατάφερναν οι δυο τους. Αλλά η μάνα της είχε ένα χέρι μαγικό. Έπιανε ένα πανί και το 'κανε ό,τι ήθελε. Έβλεπε στη βιτρίνα ένα φουστάνι, έκοβε το πατρόν και μπορούσε να το φτιάξει στο πι και φι. Καλύτερα κι απ' την καλύτερη μοδίστρα. Μπορούσε να μεταποιήσει ό,τι ήθελε και να το κάνει φιγουρίνι. Πόσα από τα φουστάνια που φορούσαν δεν τα 'κανε μετά φούστα, μπλούζα ακόμα και φουλάρια και ζώνες μέχρι και τσάντες με κουμπιά και πλεχτά λουλούδια. Έπιανε το

χέρι και το μάτι της. Έτσι μεγάλωναν οι δυο. Όμορφες. Με τα φουστάνια και τα λουστρίνια τους. Σχεδόν παλιομοδίτισσες. Χρόνια ολόκληρα. Μέχρι που τη μικρή, θα 'χε δεν θα 'χε κλείσει τα δεκαοχτώ, κάποιος την έβαλε στο μάτι. Οχτώμισι το βράδυ, στη βόλτα στο Λιθόστρατο, τις πλησιάζει ένας γνωστός έμπορας και λέει στη μάνα το και το: «Την κόρη σου την είδε ο μπάρμπας μου στη βόλτα. Του άρεσε πολύ. Πριν λίγες μέρες ήρθε αλλά δε μένει εδώ. Στην Αμερική έχει εστιατόριο στην Αστόρια. Είναι μεγάλος, πατημένα τα 60, αλλά θέλει μια κοπέλα απ' το νησί του. Να τον δει και η μικρή, αν δεν έχεις αντίρρηση, και να κανονίσουμε να βρεθούμε όλοι μαζί. Συγγνώμη κιόλας, αν θέλετε να το σκεφτείτε. Ξέρω, υπάρχει διαφορά, αλλά είναι καλός άνθρωπος και το κορίτσι θα περάσει καλά. Θα το αποκαταστήσει, κι άμα θες να πας και συ, χαρά του, είπε, αφού και συ μόνο τούτο το θηλυκό έχεις. Για να μην είσαι έρμη και μονάχη». Ξεκίνησαν να φύγουν και πρώτη φορά το τακα-τουκ δεν ήταν το ίδιο. Σα να ξεκουρδίστηκαν τα μαύρα τα λουστρίνια και δεν μπορούσαν να πιάσουν εκείνο το ρυθμό που τόσα χρόνια πάνω κάτω τον είχαν μάθει πια. Η μάνα περπατούσε τώρα λίγο πιο γρήγορα κι η κόρη λίγο πιο αργά και δεν μπορούσαν τα πόδια να βρεθούν μα ούτε και τα μάτια ούτε κι οι καρδιές, που χτυπούσαν αλλόκοτα. Τι ήταν κι αυτό; Ποιος να πάρει τώρα τέτοια ευθύνη; Ποιος ν' απαντήσει ναι; Ποιος ν' απαντήσει όχι; Και δεν έβγαλαν ούτε κουδέντα σε κείνη τη βόλτα ούτε και στάθηκαν σε καμιά βιτρίνα — μια να πας — μια να γυρίσεις. Κι αυτή η μια ώρα ήταν αρκετή για να αναστατωθεί ολόκληρη η

ζωή τους. Την ώρα που γύριζαν στο σπίτι, στο δρόμο με τους φοίνικες, την ώρα που ανέβαιναν τα σκαλοπάτια μπροστά η μάνα και πίσω η κόρη, μόλις που θα 'χαν φτάσει λίγο πριν την πόρτα, ακούγεται κάτι, που σπάει τον ήχο απ' τα τακούνια στα σκαλιά: «Μάνα, θέλω να πάω στην Αμερική». Και το κλειδί έκανε δυο βόλτες στην κλειδαριά κι άνοιξε η πόρτα που χρειαζόταν εδώ και χρόνια λάδωμα για να μην τρίζει έτσι.

3. ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΡΙ ΙΜΙΤΑΣΙΟΝ

Με πέρλες. Ένα ένα. Τα 'χε μαντάρει στο μπούστο και στην άκρη χαμηλά της φούστας. Μικρά μικρά μαργαριταράκια ψεύτικα που στραφτάλιζαν όμως με το φως κι άφηναν παιχνιδίσματα κοντά στα στήθη και στους αστραγάλους. Έξωμο. Να φαίνονται τα άσπρα μπράτσα της κόρης της να φαίνονται, πάνω απ' το στήθος, τα δυο λεπτά κόκκαλα δεξιά κι αριστερά του λαιμού. Άσπρες γόβες λουστρίνι μαλακές μ' ένα τακούνι οχτώ πόντους. Δεν έπρεπε να δείχνει πιο ψηλή από τον γαμπρό! Και στο μαύρο αυστηρό καρέ περασμένο πίσω απ' τ' αριστερό αυτί ένα λουλουδάκι άσπρο —πολύ μικρό— ίσα να κάνει μιαν εντύπωση. Τίποτα στ' αυτιά, αλλά στο λαιμό να κρέμεται ένα χρυσό λεπτό μενταγιόν με μια περλίτσα άσπρη σα μαργαριταράκι· δώρο του γαμπρού. Γάμος. Σε στενό οικογενειακό κύκλο. Η οικογένεια ήταν οι δυο τους. Μόνες. Η μια νύφη στα δεκαοχτώ κι η μάνα με ένα κυπαρισσί ταγέρ που την έκανε να δείχνει σα δέντρο του βουνού ψηλό κι ακίνητο. Όχι δάκρυα και τέτοια. Τίποτα. Ο γαμπρός, τα δυο ανίψια του κι ο παπάς, που τα είπε όλα. Δεν άφησε τίποτα: *...ή γυνή σου ως ἄμπελος εὐθηνουῖσα ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου...*¹ και *...ὁ ἀγαπῶν τὴν εαυ-*

---

1. «Η γυναίκα σου σαν πλούσια κληματαριά απλώνεται στο σπίτι σου».

τοῦ γυναιῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ . . . οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν. Κουμπάρος ο ἕνας ανιψιός. Ο μελαχρινός. Τους ἀλλάζε τα στέφανα, τα δαχτυλίδια, και σχεδόν δεν το πίστευε. Ἐλεγε μέσα του: «Τύχη που την ἔχει ο γερο σάψαλος! Ας ὀψονται τα λεφτά!». Και τη νύχτα ξανάστησε με τη φαντασία του την πραγματικότητα, που ἦταν ἀκόμα πιο πραγματική κι ἀπὸ τα ὄνειρά του. Ο γέρος την πάει στο ξενοδοχείο. Τη ρίχνει στο κρεβάτι κι αρχίζει να τη γδύνει. Πέφτουν οι περλίτσες ἀπὸ μαργαριτάρι ἱμιτασιὸν στα τετράγωνα πλακάκια του δωματίου. Αὐτὴ λέξη. Κάθεται ἐκεῖ κι ο γέρος πᾶνει και της μαλάζει τα βυζιά. Αλλιῶς το εἶχε φανταστεί. Πιπιλάει με ορμὴ τις ρώγες της σα μικρὸ ἀρνὶ και την κουτουλάει με μια δύναμη που την πονάει πολὺ. Μουγκρίζει. Κουβέντα δεν της λέει. Κι ἔτσι γρήγορα γρήγορα σα να βιάζεται, γρήγορα της σηκώνει το ἄσπρο νυφικὸ, γρήγορα χώνει μέσα της κάτι ζεστὸ και δυνατὸ. Κι ἐκεῖνη δεν προλαβαίνει οὔτε να πονέσει. Κἀτι χλιαρὸ κυλάει ἐκεῖ ψηλά ἀνάμεσα στα μπούτια. Αὐτὸ ἦταν. Λίγο κράτησε. Οὔτε που το κατάλαβε. Κι αὐτὸς γυρίζει την πλάτη, κι ἔτσι, με τη φανέλα την ἄσπρη τη Μινέρβα ἀποκοιμῆται γρήγορα. Εκεῖνη μένει να κοιτάει το ταβάνι κι ὕστερα βγάζει ἀπ' το ἄσπρο τσαντάκι της ἕνα εἰσιτήριο και το κοιτάζει. Προορισμός: from Greece . . . to USA. Το διπλώνει καλὰ και πέφτει δίπλα χωρὶς ἄλλη σκέψη. Κοντὰ στο φρεσκοπλυμένο πατάκι του κρεβατιοῦ εἶναι πεταμένα τα λευκά λουστρίνια μόνα τους. Και λίγο μακρύτερα, στο σπίτι με τους φοίνικες, η μάνα κάνει τη γνωστὴ της κίνηση. Βάζει τα μαύρα της λουστρίνια το

ένα δίπλα στ' άλλο —έτοιμα να φύγουνε μαζί— να περπατήσουνε συμμετρικά σ' άλλα πλακάκια. Κι αυτή που πάντα γδυνότανε κι άφηνε το σώμα ελεύθερο μέσα σ' ένα νυχτικό καμωμένο από τα χέρια της, τώρα ξαπλώνει με το κυπαρισσί ταγέρ και κοιτάζει το ταβάνι, τα σχέδια που κάνουν τα νερά της ντουλάπας. Πρώτη φορά κοιμότανε μονάχη και δεν άκουγε την ανάσα τής κόρης της στο διπλανό μαξιλάρι, ήσυχη — ίσα που να βγαίνει. Καμιά φορά ούτε που σάλευε για την ακούει έτσι που ανάσαινε αθόρυβα. Μα απόψε σταύρωσε τα χέρια πάνω στο ταγέρ σαν πεθαμένη και θυμήθηκε εκείνο το ζώο επί σφαγή, εκείνο το αρνί που στο λαιμό του χώθηκε η λεπίδα. Και δεν κοιμήθηκε εκείνη τη νύχτα γιατί ήξερε καλύτερα από τον καθένα την πραγματικότητα που ήταν πιο άγρια κι από τα όνειρά της.

4. GREEK MUSIC

Αστόρια. Στο Κούνις. Εστιατόριο μεγάλο και τρανό και το όνομα αυτού «Μάντολα», να του θυμίζει το νησί του. Ελληνική κουζίνα. Και φρεσκοκομμένες μελιτζάνες με γιαούρτι για ορεκτικό και ριγανάδα και γεμιστά και στραπατσάδα και κρεατόπιτα τα Σαββατοκύριακα και φέτα και κρασί ρομπόλα εμφιαλωμένο, παραγγελία από το Συνεταιρισμό, και στα τραπέζια μικρά βαζάκια με λουλούδια και στους τοίχους αφίσες με το Μύρτο και την Άσσο και το Φισκάρδο και καρώ τραπεζομάντηλα και το cd να παίζει Greek Music και να διοργανώνει ελληνικές βραδιές και να γεμίζει το μαγαζί Ελληνοαμερικάνους και να οι μπάλοι και ο μέρμηγκας και τα συρτά. Κι έβγαλε σε λίγο τις γόδες. Ώρες ορθοστασίας να σερβίρει από τραπέζι σε τραπέζι και στο τέλος οι καφέδες και τα γλυκά και κάθε μέρα χιλιόμετρα από την κουζίνα στη σάλα. Αλλιώς τα υπολόγιζε. Και μια μέρα αργία δεν είχανε. Πάνω από δεκαπέντε ώρες δουλειά και μπαίνουν στο ταμείο μάτσο τα δολάρια. Καθόταν αυτός αργά τη νύχτα και τα μέτραγε κι ύστερα τα 'θαζε στο μαύρο το τσαντάκι από δερματίνη, εκείνο με το φερμουάρ. Και ξεκινούσαν για το σπίτι κι είχε ορέξεις μετά από τόσες ώρες ο κωλόγερος και σχεδόν κάθε βράδυ σήκωνε το νυχτικό της, έχωνε μέσα της γρήγορα το ιδρωμένο του παπάρι κι ύστερα κοιμότανε μέχρι το πρωί για να ξεκινήσει πάλι τη μέρα του — μαγαζί σπίτι — σπίτι μαγαζί. Έτσι περνού-

σανε οι μέρες και οι νύχτες. Καλύτερα οι μέρες. Ξεχνιότανε ανάμεσα στις χωριάτικες και στα λαδόξιδα. Και μία φορά τη βδομάδα έπαιρνε τη μάνα της . . . έτσι ν' ακούσει τη φωνή της γιατί ποτέ δεν έλεγαν πολλά. «Όλα καλά ; Όλα καλά». Κάτι για τον καιρό και για το σπίτι. «— Και στο μαγαζί δεν πέφτει καρφίτσα. — Ναι, αλλά να μην κουράζεσαι». Δεν ήξεραν και τι άλλο να πουν κι έκλειναν. Η μια γυρνούσε στις παραγγελίες της —ένα τζατζίκι και δυο κοκα-κόλες— κι η άλλη έκοβε 'κανα πατρόν αργά, ανόρεχτα, ή κοίταζε την τηλεόραση χωρίς τίποτα να βλέπει και μετάνιωνε που δεν πήγε κι αυτή εκεί. Τουλάχιστον να 'ναι μαζί. Να ξέρει τι της γίνεται, γιατί όλο ανησυχούσε κι ήθελε να βγάλει μια δυνατή φωνή μέσα απ' τα σωθικά της. Δεν ήξερε γιατί, αλλά ντρεπότανε τον κόσμο. Αραίωσε τις βόλτες τις απογευματινές. Πού να γυρίζει σαν την άδικη κατάρρα ; Άκουγε και τα τακούνια στις πλάκες του Λιθόστρατου και της έλειπε ο άλλος ο ήχος, ο διπλός. Αυτός ο δίδυμος. Κι αισθανότανε ακόμα πιο μονάχη. Καλύτερα μέσα. Κι από δουλειές τις απαραίτητες. Περίμενε πώς και πώς εκείνο το τηλέφωνο κι άμα δεν άντεχε έπαιρνε κι αυτή αλλά την άκουγε πάντα βιαστική ανάμεσα στις φωνές των πελατών και στο συρτάκι. Δεν είναι ζωή αυτή, σκεφτόταν. Πόσο να αντέξει ; Κορίτσι πράμα. Τον περασμένο Σεπτέμβρη φύγανε μετά το γάμο και τώρα κοντεύει πάνω από χρόνος αλλά θα 'ρθουνε το Πάσχα. Να τη δω. Να βγούμε μια βόλτα, οι δυο μας. Πλέκει την κοτσίδα η μάνα αργά, ανόρεχτα και δεν θέλει να κάνει τίποτα. Κι ένα βράδυ βγάζει τα άσπρα τα γοβάκια της κόρης της, εκείνα του γάμου, και τα βάζει μαύρα μ' ένα παχύ στρώμα camel και μ' ένα βαμβα-

κερό πανάκι τα 'τριβε, τα 'τριβε να γυαλίσουν, να γίνουν
όπως εκείνη ήξερε — λουστρίνια. Και δεν κατάλαβε γιατί
το έκανε αυτό — σκέτη αποτυχία. Αλλά εκείνο το βράδυ
έτσι το πέρασε με το πανί να τρίβει. Όλο να τρίβει και
τίποτα.